

A fontolva fejlesztő EU lenyeli keleti-délkeleti szomszédait – s akkor mi lesz?

2024 őszén az Európai Bizottság bővítési ügyekkel foglalkozó ügyosztályának internetes oldala¹ tíz, a jelenlegi EU keleti-délkeleti határőrvidekén található országot jelöl meg „tagjelöltként”. Ezek: „Albánia, Bosznia-Hercegovina, Georgia, Moldova, Montenegró, Észak-Macedónia, Szerbia, Törkiye, Ukrajna és Koszovó.”² A további bővítés akkor kapott némi médianyilvánosságot, amikor is – néhány nappal 2023 karácsonya előtt – a magyar miniszterelnök a tőle megszokott tempírozási érzékkel egy személyes kávészünetet tartott az EU Tanácsának ülése közben – így téve lehetővé, hogy a tárgyalóteremben maradt huszonhat vezető egyhangúan elfogadjon egy sor, az EU soron következő időszakára vonatkozó „következtetést”, s így mindenki hazatérhessen a téli ünnepekre. E „következtetések” egyebek mellett kilátásba helyezték az Ukrajnával, Moldovával és Bosznia-Hercegovinával folytatandó csatlakozási tárgyalások megkezdését és az Észak-Macedóniával zajló tárgyalások első szakaszának lezárását is.³

2000 májusa óta – amikor is Joschka Fischer akkori német külügyminiszter megtartotta „Államszövetségtől föderációig. Gondolatok az európai integráció végkimeneteléről”⁴ című, nagy hatású beszédét a Humboldt Egyetemen – érdemben nem változtak az EU nevű szupraállam⁵ nagytérszervezési geostratégiájának alapkérdései. A Fischer-beszédben foglalt Euro-vízió szerint az EU jövőjét a geopolitikai realitások két, egymással szorosan összefüggő dimenziója fogja meghatározni. Nagyban leegyszerűsítve e két dimenzió az alábbi kérdésekre, a történelem által adandó válasszal határozható meg:

- (1) hol húzódnak az EU térbeli kiterjedésének geostratégiai határai a jövőben, s hogy
- (2) az így átalakuló szupraállam milyen intenzitású belső integrációt, milyen mértékű belső „fejlesztési” szubvenciót, gazdaságiteljesítmény-növelő kormányzati eszközt lesz képes/hajlandó

kialakítani. Más szóval: hogy *tagjainak jólétéért jogilag felelős közhatalmi szervezetté válik-e az EU.*

Az utóbbi kérdésre pár éven belül markáns választ adtak a francia és a holland szavazók: 2005 nyár elején⁶ egymástól három napnyi távolságban tartott népszavazáson utasították el az „Európai Alkotmányt Létrehozó Törvény”⁷ nevezetű, az EU-parlament által korábban elfogadott jogszabályt. Meghiúsult tehát az európai médiumok által „Európai Alkotmánynak” becézett okmány ratifikációja – úgy tűnik, egyszer s mindenkorra. Ennek számos következménye volt – beleértve, hogy „Brüsszel” továbbra is *csak korlátozott mértékben köteles felelősséget vállalni a tagállamok belső politikai viszonyaiért és gazdasági körülményeiért.* Hogy ez pontosan mit jelent – azaz, hogy az EU-központ milyen vonatkozásban s mértékben „segíti”, illetve hagyja magára tagországait – máig nem világos, ám annyi bizonyos, hogy a korlátozott „brüsszeli” szuverenitás elve döntő jelentőségű lesz írásom mondandójára nézvést.

A 2004-es, 2007-es és 2013-as bővítések következtében – melyek során Ciprus és Málta mellett előbb nyolc, azután kettő, majd még egy, összesen tizenegy volt államszocialista ország is részévé vált az EU-nak –, majd Nagy-Britannia 2020. január 31-én történt kilépésével a különféle szétartó, egymás kijátszására törő politikai játszmák és pávatáncok médiakoreográfiájának háttérében lezajlott egy sor, nagy horderejű geoökonómiai átalakulás:⁸

- a 2004-es, tíz országot érintő „Keleti Bővítés” eredményeképpen az EU a mérési hibán belüli mértékben (mindössze 0,9%-kal, a világ-GDP 25,5%-áról 26,4%-ára) növelte részesedését a világ-össztermékből, majd
- mire a 2007-es és 2013-as bővítésre sor került, tovább zuhant az EU részesedése: 2013-ban az EU már csak a világ-GDP 22,3%-ánál tartott, ráadásul
- a *brexít*-tel az EU elveszítette korábbi össztermékének kicsit több, mint ötödét, ezáltal 2019 és 2020 között – csupán a brit kiválás nettó következményeként – az EU világössztermék-részesedése 21,1%-ról 16,9%-ra csökkent. Így
- az EU 2000-re becsült, 26,5% körüli világ-GDP-részesedéséhez képest 2023-ban mindössze 16,5% körül járt csupán, s tette mindezt úgy, hogy történetében először
- viszonylag sok, viszonylag kicsiny, s a korábbi EU-átlagnál jóval szerényebb fajlagos gazdasági teljesítményű ország vált az EU

tagjává, folyamatosan napirenden tartva az központi költségvetésből a szegényebb tagországokba irányuló szubvenciókra, támogatásokra, a központ által kibocsátott gazdaságpolitikai szabályokra, kezdeményezésekre, összefoglalva: „gazdaságfejlesztésre”⁹ irányuló nyílt és implicit várakozásokat, igényeket és követeléseket.

A korábbi EU-nál markánsan alacsonyabb jövedelmű országok EU-taggá válása révén lehetségessé vált az empirikus vizsgálata annak a kérdésnek, vajon az Európai Unió milyen mértékben képes/hajlandó a régebbi EU-tagok „felemelésére” a szó legegyszerűbb, „gazdasági teljesítménynövekedés”-értelmében. Az alábbiakban azt foglalom össze, amit erről az elmúlt húsz év geoökonómiai történelme alapján tudni lehet.

... S e ponton, 2022-ben – azaz alig két évvel a *brexit* után – tört ki a 2014 óta fenyegető orosz–ukrán háború. Ez nemcsak azért releváns az EU szempontjából, mert az amúgy ugyancsak nagyrészt az EU (és persze a NATO) expanziója körüli konfliktusokra visszavezethető posztjugoszláv vérontások után újabb „piszkos háború” zajlik az EU közvetlen határain, hanem azért is, mert az orosz–ukrán geopolitikai érdekütközés egyik legérzékenyebb pontja éppen Ukrajna és az EU közötti viszony kérdése volt. Nem árt egyébként emlékezni arra is, hogy az egykori „Majdan-tiltakozások” egyik kiváltója épp a különféle ukrajnai elitcsoportok között kirobbant, Ukrajna EU-csatlakozásának elindítására vonatkozó politikai széthúzás volt – a 2014-es „ukrán válság” egyik nyilvánvaló „külső résztvevője” tehát maga az Európai Unió volt.¹⁰

Így aztán szenzációnak számított, amikor 2023 decemberében az EU Tanácsa az orbáni kávészünetet kihasználva tagságtárgyalás-ígéretet tett az Oroszországgal hadban-haragban álló Ukrajnának. Az Oroszországot és Ukrajnát más-más módon, de egyaránt érintő nyugat-európai energiafüggés, az Ukrajnának küldött hadi technológiával kapcsolatos huzavona, az általános tanácstalanság és szorongás körülményei között kevesen figyeltek fel arra az alapvető, szinte minden egyéb geopolitikai folyamat kontúrjait meghatározó strukturális tényre, hogy amikor az EU-Tanács 2023 decemberi „következtetésében” közvetlen EU-tagsági tárgyalásokat ajánlott Ukrajnának, a szovjet széthullás traumája után (polgár)háborúval is sújtott ország meglehetősen csekély gazdasági teljesítményt mondhatott magának.

Tágabb összefüggésében mindez ráirányítja a figyelmet arra a kérdésre, az EU-ba vágyakozó országok gazdasági teljesítménye milyen típusú „integrációt” tesz, *tehet* lehetővé. Elképzelhető-e egyáltalán, hogy az EU délkeleti/keleti szomszédai bármilyen értelemben a sokkal jómódúbb korábbi EU-tagokkal összevethető gazdasági teljesítményű, *érdemben egyenjogú* tagjai legyenek az EU-nak?

Jelen tanulmányban az EU-s terjeszkedés kusza kérdéskörének egyetlen – nézetem szerint alapvető – kérdését vizsgálom, nevezetesen azt a problémát, az EU eddigi története alapján milyen mértékben tűnik hihetőnek az az elgondolás, hogy EU képes/hajlandó lesz szembenézni a jelenlegi („potenciális” vagy „reális”) „tagjelölt országok” felvételével kapcsolatos gazdaságfejlesztési kihívásokkal, s hogy milyen típusú integráció várható az EU és jelenlegi „tagjelöltjei” között. Ehhez először pár lépést kell tennünk visszafelé, az EU és az európai geopolitika múltjába.

Az EU: fejlesztő szupraállam?

A „fejlesztő szupraállam” szóhasználattal az összehasonlító makrogazdaságszociológia egyik klasszikus fogalmára, a *fejlesztő állam* egyfajta – az EU-ra alkalmazott – változatára utalok. A fejlesztő állam széles körben használt meghatározása Peter Evans klasszikus meghatározása szerint a következő:

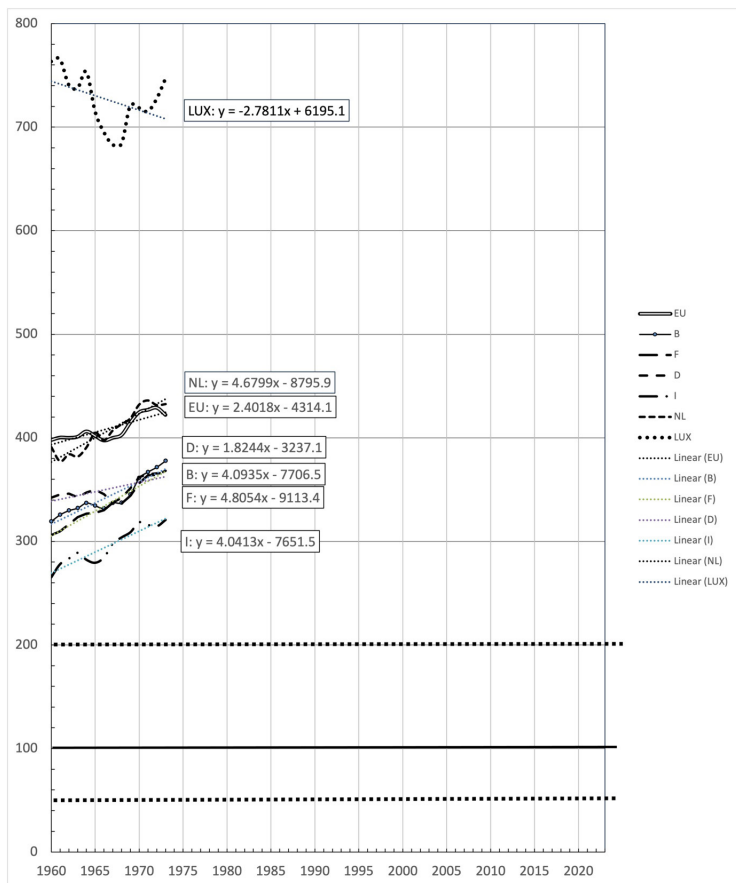
„Képzeljünk el egy sor államot, amelyeket a [gazdaság]fejlődésre gyakorolt hatásuk alapján próbálunk osztályozni. Némelyikük oly sok, egyébként befektethető többletet von ki [a gazdaságból], és olyan keveset biztosít cserébe »közösségi javak« formájában, hogy akadályozza [ezzel] a gazdaság átalakulását. Észszerűnek tűnik »ragadozónak« nevezni az ilyen államokat. [...] Más államok viszont képesek hosszú távú vállalkozásokat támogatni a magán[tőkés] elit körében azáltal, hogy növelik az ösztönzést a [gazdaság]átalakító beruházásokra és csökkentik az ilyen befektetésekkel járó kockázatokat. Nem szükségszerűen immunisak a »járadékvadászatra«, s az is előfordul, hogy a társadalmi többlet egy részét inkább a hivatalban lévők és barátaik céljaira, mint a polgárok egészének javára fordítják, de mindent összevetve, tetteik következményei inkább elősegítik, mint akadályozzák a [gazdaság] átalakulását.”¹¹

A mai EU elemzéséhez két ponton kell módosítanom Evans fejlesztőállam-meghatározását:

- (1) Az EU nem állam, hanem szupraállam, amelynek politikai rendszere az alkotmányos szövetségi állammá válás 2005-ös elutasítása óta épp azt a kérdést „lebegteti”, hogy „a brüsszeli centrum” legitim módon hogy és mily mértékben avatkozzon, avatkozhat, avatkozzék bele a tagállamok működésébe.
- (2) Érvelésem kifejtéséhez szükségem van a „fejlődés” jelenségének valamiféle mérőszámára. Itt az egy főre jutó GDP világtátlagának százalékat használom e célra, vagyis a „fejlődést” *a világgazdaság hierarchiájában „fölfelé” irányuló mozgásként értelmezem.*

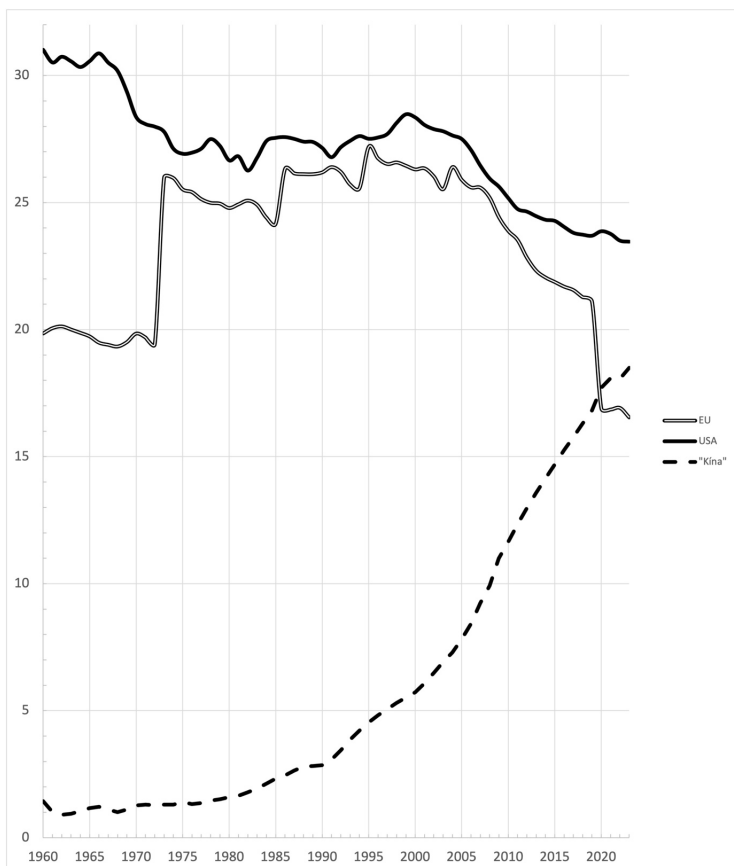
Aligha fecsegek ki különösebb titkot azzal az állítással, hogy az EU¹² nem KGST... – nem a szegény tagjelöltek-tagországek „megsegítésére” hozták létre. Eddigi tudásunk szerint az Európai Unió neoliberális gazdaságpolitikai logika szerint szervezett, a nyugat-európai nagytőke, a nyugat-európai államok (és bizonyos, korlátozott értelemben az e két csoportozattól függő társadalmak, főként a nyugat-schengeni államok polgárai) érdekeinek érvényesülését globális súlyával és belső, egyenlőtlen piacának hierarchikus működtetésével elérni kívánó, geopolitikai-geoökonómiai kísérlet. Szupraállam, amely – eddig – nem vált sem birodalomná, sem pedig állammá.

Az eredetileg hat országból álló Európai Unió¹³ a hatvanas évek elejétől¹⁴ az első, 1973-as bővítésig az egy főre jutó GDP világtátlagának 398%-áról 422%-ára kúszott fel.¹⁵ Köszönhette ezt annak, hogy a hat alapító tagország közül öt stabil gazdasági növekedésben volt ebben az időszakban (ld. 1. ábra), s az egyetlen ország, melynek fajlagos GDP-pozíciója némi csökkenést mutatott, a legkisebb alapító tag, Luxemburg volt, mely részben offshore s egyéb pénzügyi szolgáltatásainak köszönhetően, részben munkaerőpiacának jellegzetességei miatt messze Európa legmagasabb becsült fajlagos jövedelmét tudhatta magáénak, s még a periódus végén is a világtátlag majdnem 7 és féleszeresét kitevő egy főre jutó GDP-t regisztrált. Az EU globális helyzetének javulása (az ábrában látható, felfelé mutató szaggatott lineárisregresszió-vonal meredeksége) 2,4%/év volt az 1960–1973 közötti időszakban – ez nagyjából Hollandia adott időszaki fel-futás-meredekségének fele volt.¹⁶ A hatvanas évek elejétől az első bővítésig tartó periódus volt egyébként az EU eddigi történetének legmeredekebb gazdaságnövekedési korszaka.

1. ábra: Az EU és alapító tagjai 1960-tól az első bővítésig (1973-ig). Egy főre jutó GDP a világátlag %-ában, 1960–1973. Saját számításaim, a Világbank World Development Indicators adatbázisa alapján. (Konstans 2015 USD)

Létrejöttekor az EU az akkori világ leggazdagabb országainak – egy területileg egybefüggő, az Atlanti-óceán felé „néző”, „kontinentális” nyugat-európai csoportnak – az exkluzív klubja volt. Az „alacsony gazdasági teljesítmény” – értsd: a globális értelemben vett szegénység – kérdése *mint az EU-n belüli egyenlőtlenség problémája* nemhogy nem lebegett a szervezet létrehozóinak szeme előtt; ennek – mondhatni – épp az ellenkezőjéről szóltak a túlnyomórészt az egykori gyarmattartó országok köréből rekrutálódott EU-elitiek geopolitikai-geoökonómiai elképzelései. Elvégre a *globális szegénység, az „elmaradottság”* nagyrészt épp az EU-alapító országok korábbi, négy-öt száz éves gyarmati sza-

2. ábra: A világ geoökonómiai struktúráváltása. Az EU, az USA és Kína részesedése a világ-GDP-ből, 1960–2023. Saját számításaim, a Világbank World Development Indicators adatbázisa alapján. (Konstans 2015 USD)

bad rablásának, s általában gyarmattartó tevékenységüknek közvetlen következménye volt.¹⁷ Az EU a nyugat-Európa felé áramló gyarmati felhalmozás, a gyarmati rendszer felbomlása utáni, metaszintű képviselője, a világ posztgyarmati szupraállama volt – amely az ebből szerzett jólétben foglalt globális-geoökonómiai érdekek képviselőjére, a tagok tagadhatatlan, történelmi léptékű, globális helyzeti előnyének védelmére jött létre a második világháború okozta károk és a gyarmatbirodalom-vesztés közegében, a „európai rendteremtő” szerepet betöltő Egyesült Államok hathatós unszolására. E logikában föl sem merül a „szegényebb új tagországok gazdaságfejlesztésének” problémája.

(A hidegháború közegében amúgy is futóbolondnak néztek volna bárkit, aki azt jövendőli, az EU a volt államszocialista tömb országai közül fogja toborozni tagjait egy generáció múltán.)

Az EU volt gyarmati szupraállami mivolta az 1973-ban lezajlott első bővítéssel, egész pontosan a világ legnagyobb gyarmatosító hatalma, Nagy-Britannia,¹⁸ egy másik, kisebb gyarmati hatalom, Dánia, továbbá Nagy-Britannia első gyarmata, Írország belépésével vált teljessé.

A 2. ábra a világ geoökonómiai rendszerének 1960 és 2023 között lezajlott átalakulását szemlélteti. A brit–dán–ír bővítés következtében az EU részesedése egyetlen év alatt – 1973-ban – a világ-GDP 19,4%-áról 26%-ára ugrott. Az alig két évtizeddel korábban létrejött nyugat-európai államközösség így „egy csapásra” az Egyesült Államok globális geoökonómiai partnerének tűnhetett (melynek gazdasága a világ egészének 27,8%-át tette ki 1973-ban).¹⁹

Az 1973-as bővítés a történelemformáló tényezővé válás *lehetőségének látszatát* adta az EU-s geoökonómiai stratégiák számára. Az EU globálisrészesedés-adata – a Világbank itt használt becslése szerint – a brit–dán–ír belépés, azaz 1973 és a *brexit*, azaz 2020 között eltelt, egy Kondratyev-ciklusnyi korszakban rendkívül közelről – három százalékos sávon belül – követte az Egyesült Államok globálisrészesedés-görbéjét. A 2. ábrában szereplő EU-s és USA-görbék szinte hibátlan párhuzamossága konzisztens azzal az értelmezéssel, mely szerint a globális centrumtőke két főcsoportozata – a kontinentális-„rajnai” és az atlanti-„angolszász” nagytőke²⁰ globális orientációjú frakciói – között egyfajta „észak-atlanti” geoökonómiai közeledés, részleges integráció²¹ zajlott le.

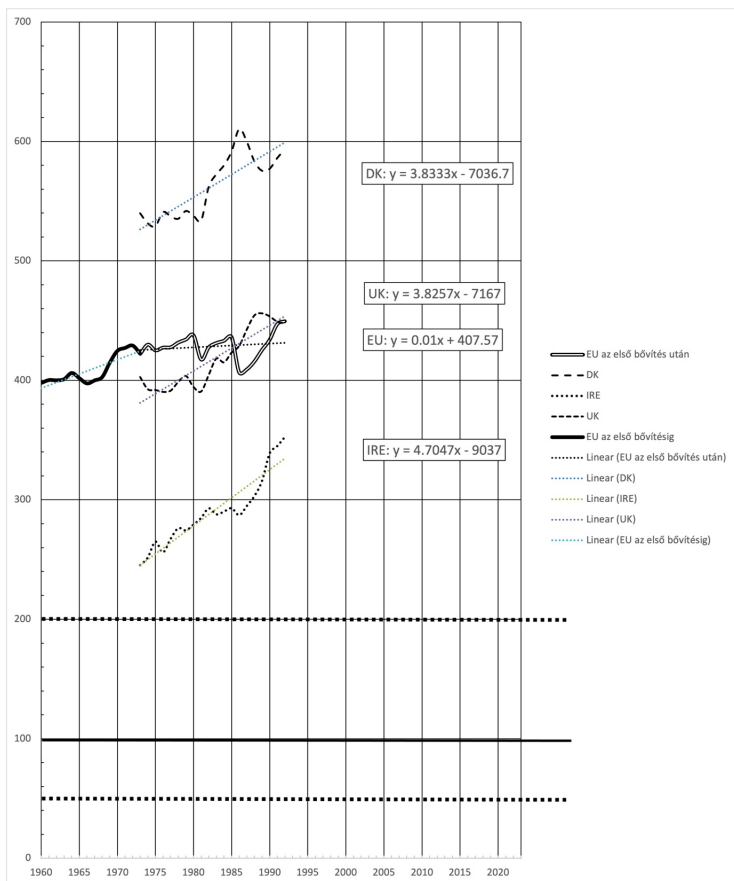
Rendkívül fontos jellegzetessége ennek a részleges, „észak-atlanti” geoökonómiai integrációs közeledésnek, hogy a két főszereplő – az USA és az EU – markánsan más eszközöket használt ebben a globális súlyért-befolyásért folytatott „játszmában”. Némi leegyszerűsítéssel azt mondhatjuk, az USA – globális hegemon lévén – nagyobb súllyal használta a nyílt, katonai erőszak, az imperialista kényszer eszközeit, míg az EU kreatív, új, látszólag „erőszakmentes” megoldást talált saját globális súlyának megtartására-növelésére, nevezetesen *a bővítés útján elért globálisúly-szerzést*.²² Ez eleve előnyös helyzetet biztosított az EU számára, pusztán azért, mert ez az opció – bármely külső geopolitikai aktor megkérdésezése, háború és belső politikai lázadás veszélye nélkül beolvasztani szomszédait – egy sor történelmi körülmény folytán sem az USA-nak, sem pedig az EU többi versenytársának nem állt rendelkezésére. E francia–német vezetés alatt, brit „atlanti közvetítéssel” zajló, kontinentális terjeszkedési időszaknak – melynek

részeként az EU és észak-amerikai szövetségesei mintegy mellel, némileg szórakozottan „lemenedzselték” az egykori államszocializmus felszámolását-lenyúlását-megrendszabályozását is az akkori EU keleti határai mentén – az vetett véget, hogy a brit üzleti és politikai elitek ultrakonzervatív és/vagy birodalmi nosztalgiában szenvedő és/vagy nyíltan fasizálódó csoportozatai a korábbi évtizedeket jellemző, tiltakozás-bajkeverés és késhegyig menő alkuk utáni, fogcsikorgató alkalmazkodást követően taktikát váltottak, s véget vetettek a geopolitikai *status quo*-nak a rendelkezésükre álló leghatékonyabb geopolitikai eszközzel, a *hirschmani kivonulással*.

A *brexit* óta eltelt négy év nem elég hosszú időszak ahhoz, hogy komolyabb következtetést vonjunk le belőle – sem a brit, sem pedig az EU-s kapitalizmus jövőjére nézve. Az azonban nyilvánvaló, hogy markáns történelmi korszak ért véget brit kilépéssel az EU-ból.

Mint a 3. ábrában látható, az első bővítés során a világ három centrumországa lépett be az EU-ba. E csoportozat legkevésbé jómódú tagja, az egykori első brit gyarmat, Írország belépése pillanatában a világátlag csaknem 180%-ával alacsonyabb fajlagos GDP-nél tartott, mint az EU egésze (bár, ismétlem, még így is része volt a világgazdaság centrumának). Az első bővítést követő húsz évben az EU fajlagos GDP-görbéjének meredeksége szinte pontosan a nullán stagnált, miközben Írország évi átlag 4,7%-kal lépegetett fölfelé a jövedelmi létrán. 1992-ben Írország „elmaradása” az EU-s átlagtól már csak a világátlag 90%-ára tehető. Eközben Nagy-Britannia és Dánia is átlag 3,7%/éves tempóban kúszott fölfelé a „világranglistán”.

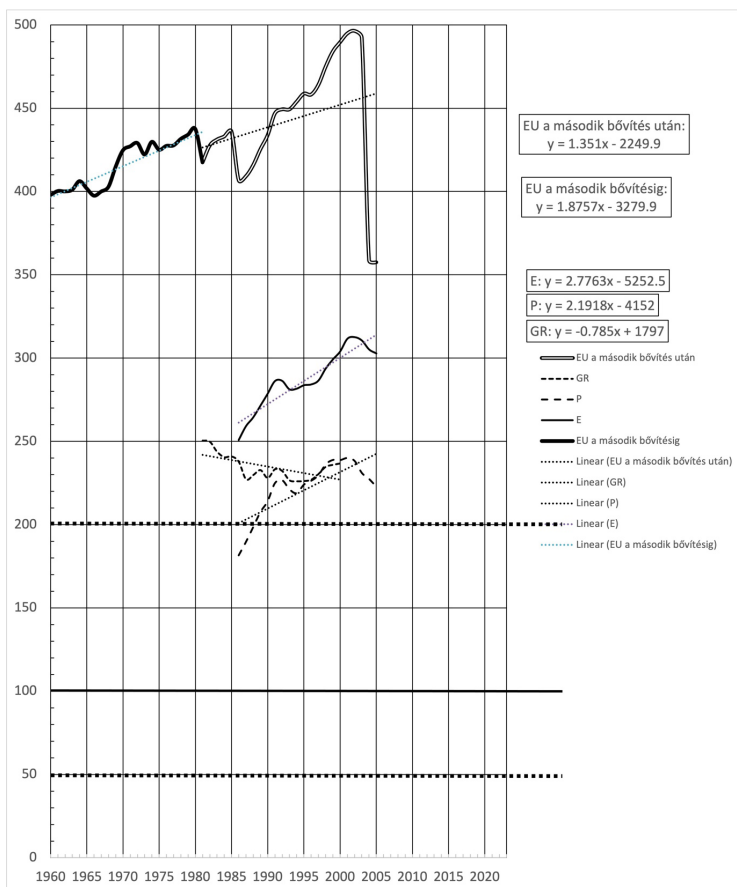
Jóval összetettebb a kép, ha az 1981-es görög, illetve 1986-os portugál és spanyol belépést vesszük szemügyre. (E hármat együtt nevezhetjük „második bővítésnek”.) Ekkor, Portugália 1986-os belépésével történt meg először az Európai Unió történetében, hogy a frissen taggá váló országok között nem kizárólag centrumországot találunk. A tagság portugál és spanyol szempontból egész jól „bejött”: a belépést követő húsz évben ezek rendre 2,17%-os, illetve 2,7%-os évi átlagos globálispozíció-növekedést mutattak. Mindkét ország gazdaságának meredeksége meghaladta az EU egészének adatát. (Ez 1,35%/év volt). Az 1981-ben belépett Görögország viszont némileg *lefelé* konyuló teljesítményt nyújtott: enyhén (évi átlag 0,78%-kal) romlott globális pozíciója, s a belépéskor mutatott, a világátlag 249%-ára becsült fajlagos GDP-je 2005-re 239%-ig ereszkedett. Az EU görbéjében itt látjuk először a 2004-es bővítés hatását az egy főre jutó GDP átlagára.

3. ábra: Az EU és az első bővítésben taggá vált országok (Dánia, Írország és Nagy-Britannia) a belépés utáni 20 évben. Egy főre jutó GDP a világátlag %-ában, 1973–1992. Saját számításaim, a Világbank World Development Indicators adatbázisa alapján.

Itt jelzem, hogy az egyes periódusokra vonatkozó ábrák függőleges tengelyének skálája más és más, az adott időszakban belépett új tagok gazdasági teljesítményétől függően. (Konstans 2015 USD)

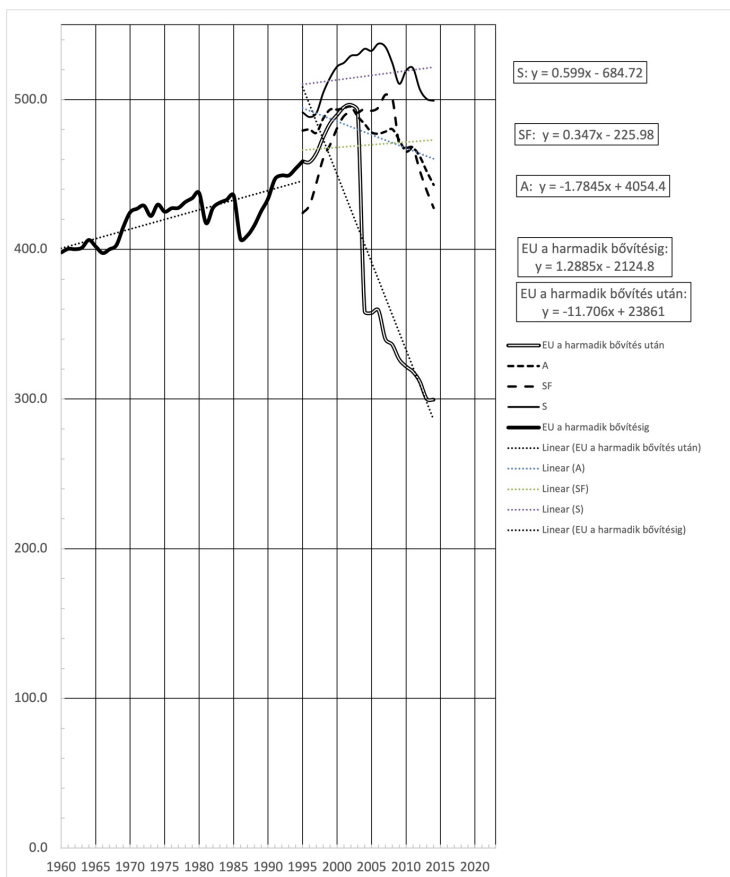
Természetesen a világátlag 239%-át kitevő egy főre jutó görög GDP sem nevezhető kimondottan nemzeti tragédiának, sőt (a világ 202, e változóra adatot szolgáltató országa közül 160-nak alacsonyabb volt a fajlagos GDP-je 2005-ben, mint Görögországnak),²³ de az EU-belépést követő időszak görög történelme világosan jelzi, *az EU-tagság nem jár automatikusan az EU-átlag alatti teljesítménnyel belépő ország gazdasági teljesítményének „felhúzásával”*. Itt merül fel tehát először

4. ábra: Az EU és a második bővítésben taggá vált országok (Görögország [1981], illetve Portugália és Spanyolország [1986]) a belépés utáni 20 évben. Egy főre jutó GDP a világátlag %-ában, 1981–2005. Saját számításaim, a Világbank World Development Indicators adatbázisa alapján. (Konstans 2015 USD)

a kétség az EU „fejlesztő szupraállam”-mivoltával, azzá válásának valószínűségével kapcsolatban.

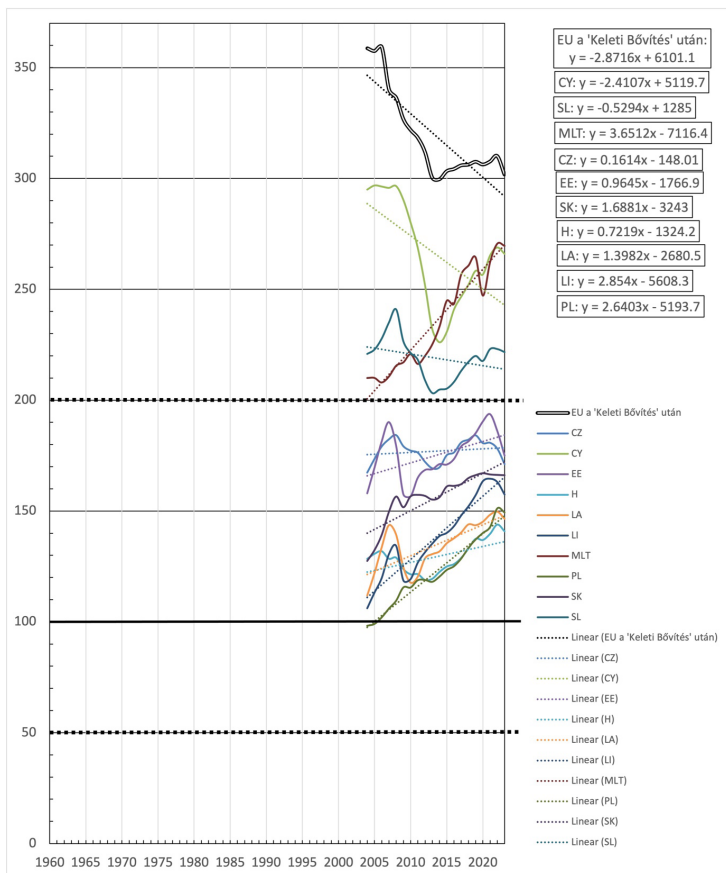
Az Európai Unió harmadik bővítésére 1995-ben került sor. Ennek során három, világviszonylatban is látványosan jómódú ország – Ausztria, Finnország és Svédország – vált EU-taggá. A belépés pillanatában mindhárom új tag a világátlag négy-ötszöröse közötti sávban helyezkedett el. A háromból kettő – Finnország és Svédország – a stagnálás és a mérsékelt GDP-pozíciójavulás közötti teljesítményt nyújtott (0,35%/év és 0,6%/év meredekséggel) a belépést követő

S. ábra: Az EU és a harmadik bővítésben taggá vált országok (Ausztria, Finnország és Svédország) a belépés utáni 20 évben. Egy főre jutó GDP a világátlag %-ában, 1995–2014. Saját számításaim, a Világbank World Development Indicators adatbázisa alapján. (Konstans 2015 USD)

két évtizedben, míg Ausztria mérsékelt (–1,78%/év) globálispozícióromlást élt meg. Ehhez képest kimondottan összeomlásnak tűnik az EU egészének átlaga, amely 2003-ig mérsékelt növekedésben volt, ám azután a „Keleti Bővítésnek” köszönhetően évi 11,7%-os zuhanást mutatott ugyanebben az időszakban.

S ekkor – 2004-ben, azaz tizenöt évvel az államszocializmus kelet-közép-európai összeomlása után – került sor először volt szocialista utódországok beléptetésére az EU-ba. A 6. ábra foglalja össze ennek krónikáját.

6. ábra: Az EU és a „Keleti Bővítés” első fázisában taggá vált országok (Ciprus, Csehország, Észtország, Magyarország, Lettország, Litvánia, Málta, Lengyelország, Szlovákia és Szlovénia) a belépés utáni 20 évben. Egy főre jutó GDP a világátlag %-ában, 2004–2023. Saját számításaim, a Világbank World Development Indicators adatbázisa alapján.* (Konstans 2015 USD)

A korábbiaknál jóval bonyolultabb – tíz új tagországot feltüntető – 6. ábra tetején (kettős vonallal) találjuk az EU-t a „Keleti Bővítés” első fázisa utáni két évtizedben. A szervezet, enyhén szólva, lejtmenetben van. (A lejtő meredeksége: $-2,87\%/év$). A tíz új tagország – mind belépésükkor, mind pedig az azt követő húsz év során – kivétel nélkül az EU-s átlag alatt helyezkedik el. Három – Ciprus, Szlovénia és

* A jobb tanulmányozhatóság érdekében a cikk összes ábráját elérhetővé tettük az *Eszmélet* folyóirat online felületein – a szerk. megj.

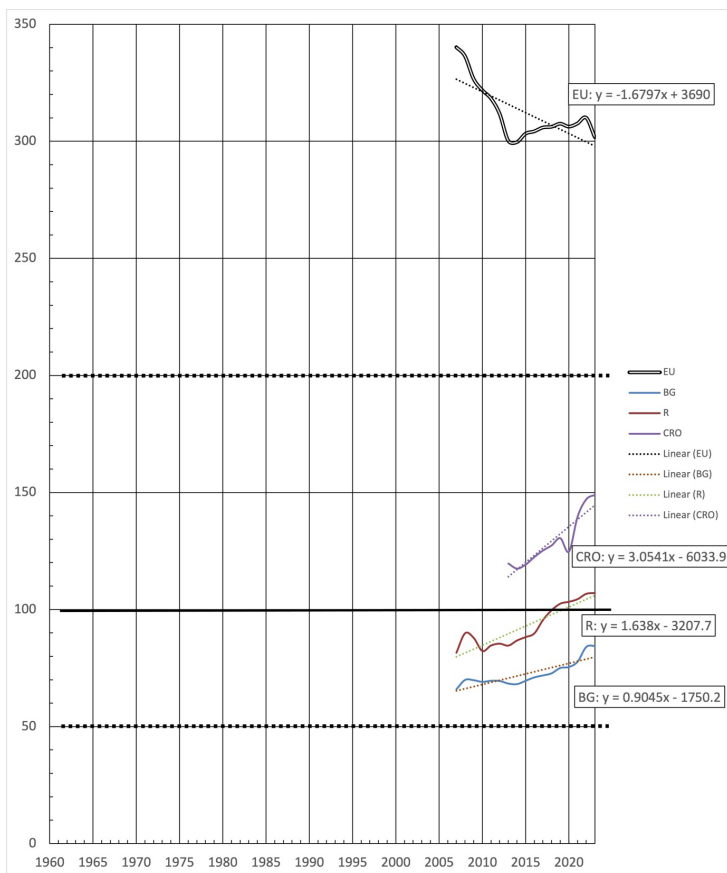
Málta – a centrumban kezdte EU-s pályafutását. A további hét belépő közül Lengyelország kicsivel a világtátlagot jelző vonal alól indult, a többi hat új tagországot a félperiféria felső, a világtátlag 100%–200%-a közötti szeletében találjuk.

Az ábra egészét tekintve, globális pozíció tekintetében világrengető hírekről nem számolhatunk be. A két, belépéskor legiómódúbb „Keleti Bővítésben” bekerült tagország – Ciprus és Szlovénia – regresszióvonala lefelé ereszkedést jelez (Ciprus összeomlása meredekebb, mint Szlovéniáé). Mindezzel együtt, a „Keleti Bővítés” első lépésében részt vett három, a centrumból indult ország – a centrumban is maradt. A két lecsúszott ország sem zuhant ki a centrumból, Málta pedig a „Keleti Bővítésben” belépett új tagországok körében rekordnak számító, 3,65%/éves felfutást ért el. Mindhárom továbbra is az EU-s átlag alatt helyezkedik el.

Összességében Ciprus és Szlovénia kivételével az összes többi, az ábrában szereplő ország regresszióvonala *enyhén fölfelé* mutat – a tízből nyolc *valamelyest* javított globális helyzetén. A különbségek a mértékben figyelhetők meg. Málta mögött a felívelési verseny „ezüst”- és „bronzérmese” Litvánia (2,85%/év), illetve Lengyelország (2,64%/év), míg Magyarországot és Észtországot a „futottak még” csoportban találjuk, pozíciójavulásuk a mérésihiba-sávban helyezkedik el (rendre: 0,72%/év és 0,96%/év).

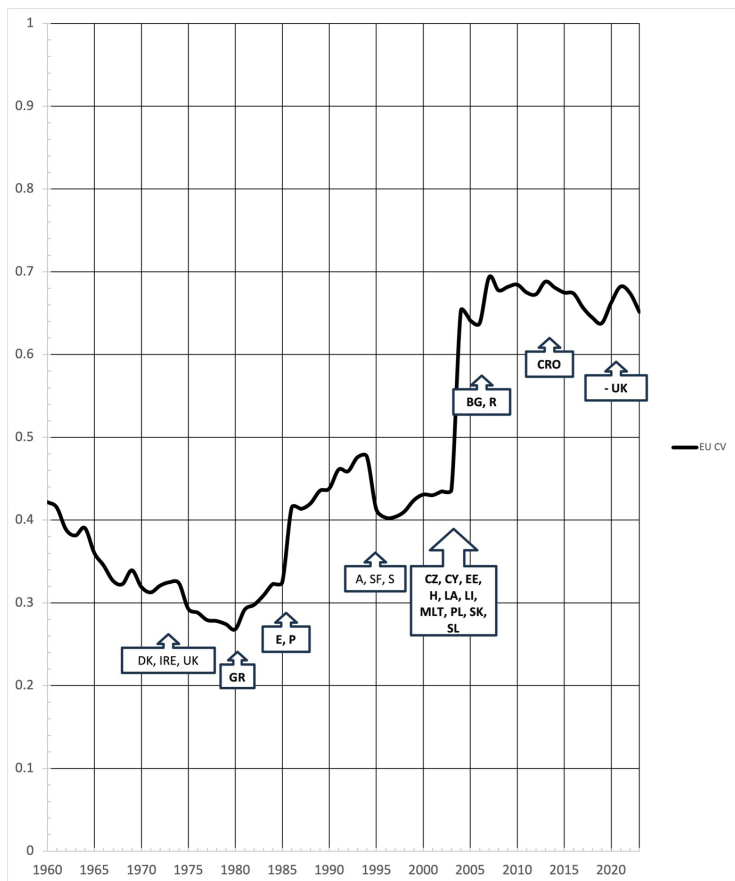
A „Keleti Bővítés” első körébe került országcsoport egészének húsz éves, belépés utáni története így foglalható össze: az érintett országok többsége a „szinte érzékelhetetlen” és a „mérsékelt” pozíciójavulás közötti sávban maradt. A „Keleti Bővítés” első húsz évében, apró korrekciókat nem számítva, globális értelemben – az EU egészét leszámítva – *nagyjából mindenki maradt a helyén*. A volt államszocialista országok szabadelvű értelmiségének az EU-s tagsághoz fűzött, messiánisztikus várakozásait semmiképpen nem támasztotta alá a belépés utáni első húsz év.

Eközben az Európai Unió (–2,87%/éves meredekséggel) továbbra is lecsúszásban van, ami értelemszerűen csökkentti az új tagok „fejlesztésére” fordítható eszközök körét. Történik mindez *de facto* potenciálisan háborús helyzetben, miközben az EU energiaellátásának „nagyterg gazdaság”-stratégiáját is át kellett tervezni – többek között azért is, mert 2022 szeptemberében az EU-tagjelölt és a NATO-szövetséges (!) Ukrajna néhány nyugdíjas katonai titkosszolgája három helyen felrobbantotta a Németország gázimportjának jelentős hányadát biztosító, „Északi Áramlat 1. és 2.” nevű tenger alatti vezetékét.²⁴

7. ábra: Az EU és a „Keleti Bővítés” második és harmadik lépésében taggá vált országok (Bulgária és Románia [2007], majd Horvátország [2013]) a belépés óta eltelt időszakban. Egy főre jutó GDP a világátlag %-ában, 2007–2023. (Konstans 2015 USD)

Mint a 7. ábra jelzi, a fennmaradó három, régiókbeli ország – 2007-ben Bulgária, Románia, majd 2013-ban Horvátország – EU-s pályafutása eddig²⁵ visszafogottan sikeresnek tekinthető. A leggyorsabb felfutást az amúgy is a három közül legjobb pozícióból indult Horvátország hajtotta végre a taggá válása óta eltelt tizenegy évben, 3,05%/éves meredekséggel. (Ez éles kontrasztot mutat a teljes EU –1,64%/éves, azaz lecsúszást mutató adatával.) Horvátország fajlagos GDP-je 2023-ban majdnem pontosan elérte a világátlag másfélszerezését – azaz még nem került be a világ gazdaság centrumába, s az EU-s átlagot sem haladta meg.

8. ábra: A változó összetételű Európai Unió variációs együttthatója a bővítések összefüggésében, az egy főre jutó GDP alapján. Saját számításaim, a Világbank World Development Indicators adatai alapján.

Románia és Bulgária belépése nóvum volt az EU történelmében – lévén, hogy e két ország EU-s tagságát a félperiféria alsó, a világátlag 100%-a alatti szeletéből kezdte. Ezt követő, mérsékelt intenzitású (1,64%/év, illetve 0,90%/év meredekségű) felkapaszkodásuk lényegében a helyben járásnál kicsit jobb, de bámulatos rekordnak aligha tekinthető: Bulgária továbbra is a félperiféria alsó szegletében helyezkedik el, Romániának pedig 2019-ben sikerült a világátlag fölé küzdenie magát. Bizonyos, hogy az érintett országok EU-csatlakozás párti, a belépés után robbanásszerű gazdagodásra számító csoportjainak várakozásától messze elmarad e teljesítmény.

A 8. ábra mintegy sűrített formában mondja el az EU egy főre jutó GDP-ben megfigyelhető belső egyenlőtlenségeinek történetét 1960 óta – ennek viszonylag egyszerű mérőszáma az ábrában látható vonal: a mindenkori EU-tagországok fajlagos GDP-jéből számított *variációs együttható*.²⁶ Az ábrából az derül ki, hogy Görögország belépéséig egyre csökkent az EU-n belüli belső egyenlőtlenségek bruttó tömege. Az ezt követő tizenöt évben azonban folyamatosan növekedtek a belső egyenlőtlenségek, s ezt csak pár évre mérsékelte az osztrák–finn–svéd „jóléti” bővítés. A „Keleti Bővítés” első lépésében bekerült tíz ország csatlakozása *döbbenetes mértékben, egyetlen év alatt másfélszeresére* – 0,44-ről 0,65-re – *nyomta fel az EU-n belüli egyenlőtlenségek mértékét*, s ez a második fázissal tovább emelkedett, 0,69-re. E ponton – a „Keleti Bővítés” 2007-es, második lépésével – érte el eddigi történelmi csúcst az EU-n belüli gazdasági egyenlőtlenség. A „Keleti Bővítés” második, 2007-es fázisa – a bolgár és román csatlakozás – óta az EU variációs együtthatója nem sülyedt a 0,65-ös érték alá, ami nagyjából a másfél-két és félszerese az EU hatvanas és hetvenes években megfigyelhető, belső gazdasági egyenlőtlenségeinek.

Tehát – mit láttunk eddig?

- Az EU nyugat-Európa leggazdagabb országainak exkluzív klubjaként indult, majd lassacskán – a bővítésekre alapozott, versenytársai által nem alkalmazható, azaz kimondottan „ügyes” globálissúlyszerzési és -megtartási stratégiájának logikájához híven –, óvatosan-fokozatosan magába olvasztotta szegényebb déli/keleti/délkeleti szomszédainak némelyikét.
- A 2004–2013-as, három lépcsőben megvalósult „Keleti Bővítés” minden korábbiánál szegényebb országok sorát juttatta be az EU-ba, és minden korábbiánál inkább „széthúzta” az EU belső gazdasági egyenlőtlenségeit.
- Az EU eddigi legszegényebb új tagja Bulgária volt, amely 2007-es csatlakozásakor az egy főre jutó GDP világátlagának kevesebb mint kétharmadát tudhatta magáénak.
- Csatlakozásakor Bulgária fajlagos GDP-je az EU akkori átlagának szinte pontosan egyötöde volt.
- Az eddig csatlakozott országok belépés utáni teljesítménye vegyes képet mutat: az apró, alig észlelhető „csúszkálás” dominál, történelmi léptékű átalakulások nincsenek.

Új tagállamainak teljesítményét nézve azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az EU – eddig – *semmiképp nem vált „fejlesztő*

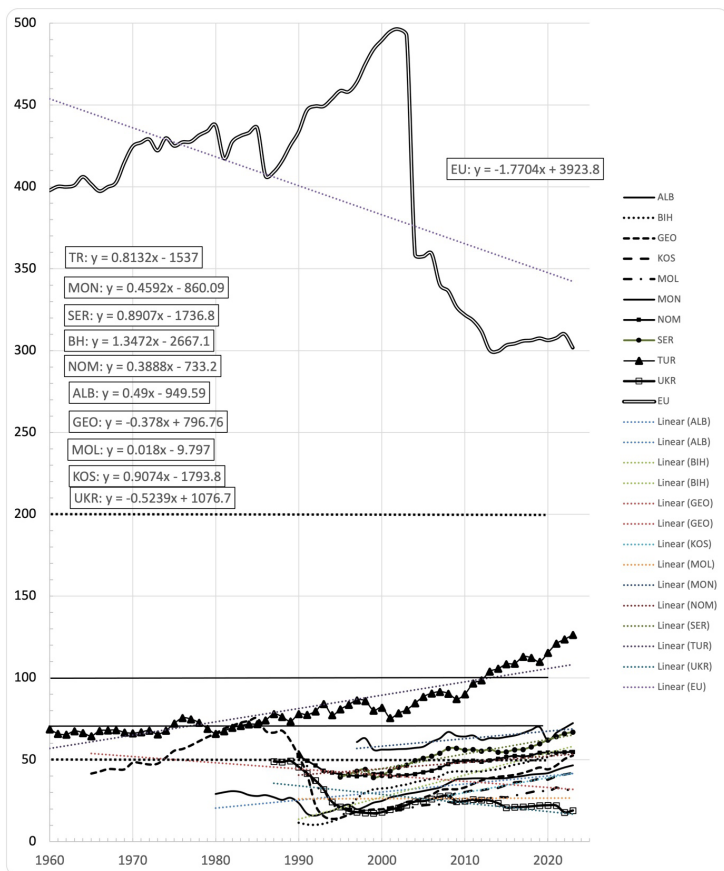
szupraállammá”. A legtöbb, amit elmondhatunk róla, hogy egyenetlen, „fontolva haladó”, rászorulóknak tűnő tagjait inkább szinten tartó, fölöttébb komótosan „felemelő” gazdaságfejlesztési közegként működik. Az EU-tagországok közötti egyenlőtlenségek igen magas szinten rögzültek; apró korrekcióktól eltekintve minden belépő többé-kevésbé maradt a korábbi „helyén”.

Ezzel a komótosan-fontolva fejlesztő teljesítménnyel az EU lényegében nincs versenyben a világgazdaság legdinamikusabban feltörő országaival. Az – egyre nagyobbá váló – EU 1960 és 2023 közötti átlagos teljesítménye (1,04%/év) elmarad az időszak első húsz-húszonöt évében szinte stagnáló Kína (1,5%/év) teljesítménye mögött (e dinamika jól kivethető, ha összevetjük az EU-t és Kínát jelképező vonalak meredekségét a 2. ábrában). Ha csak az egykori szovjet „tömb” összeomlása, azaz 1989 utáni időszakot vesszük alapul, Kína 0,51%/éves emelkedése némileg élesebben kivethető kontrasztot képez az USA (–0,15%/éves) és az EU (–0,27%/éves) egyértelmű lecsúszásával.

Talán még érzékletesebb, ha a szerényebb jövedelmű belépők – mondjuk a „Keleti Bővítés” három fázisában bekerült tizenhárom ország – teljesítményét a globális „élmezőnnyel” hasonlítjuk össze. Mint már említettem, 2004 óta az „európarekordot” Málta mondhatta magáénak, 3,65%/éves teljesítménnyel. Ezt követte Litvánia és Lengyelország, 2,85%/év és 2,65%/év eredménnyel. A lista sereghajtója Észtország és Magyarország, 0,96%/éves, illetve 0,72%/éves adattal.

Ehhez képest a világgazdaság kelet- és délkelet-ázsiai „tigrisei” között például az alábbi adatokra bukkanunk – az 1960 és 2023 közötti, teljes időszakra: Szingapúr: 8,84%/év, Hongkong: 5,68%/év, Dél-Korea: 5,27%/év.

A maximum, amit elmondhatunk az EU-ról az elmúlt hatvan-va-hány év története alapján, az, hogy komótosan, helyel-közzel *fejlesztget* – miközben tőkecsoportjai „természetesen” magától értetődőnek tekintik, hogy amit el tudnak csenni, azt el is csenik a gazdaságvédő eszközeitől a jelentkezés pillanatában megfosztott, amúgy is gyengébb érdekérvényesítő és alacsonyabb jövedelemtermelő képességű EU-tag szomszédaitól. Így aztán az EU tagországainak még a csúcsteljesítményei is messze elmaradnak globális versenytársaiktól.

9. ábra: Az EU és 2024-es tagjelöltjei (Albánia, Bosznia-Hercegovina, Georgia, Koszovó, Moldova, Montenegro, Észak-Macedónia, Szerbia, Törökország és Ukrajna). Egy főre jutó GDP a világátlag %-ában, 1960–2023. Saját számításaim, a Világbank World Development Indicators adatbázisa alapján. (Konstans 2015 USD)

A jelenlegi tagjelöltek behívása – s az általuk képviselt kihívás

Az EU jelenlegi tíz „tagjelöltje” vegyes képet mutat gazdasági teljesítmény tekintetében. A 9. ábra az eddig használt, világbanki adatbázis összes idevágó adatát feltünteti.²⁷ A legszembeötlőbb tény az, hogy a tagság jelenlegi tíz várományosa között mindössze egy – a magát „Törökország” névre át keresztelt, egykori Törökország – van, amelynek egy főre jutó GDP-je meghaladja az eddigi legszegényebb, új EU-tagország, Bulgária pozícióját. A bolgár világbanki adatszol-

gáltatás kezdete – 1980 – óta Törökország egyébként egyfolytában magasabb egy főre jutó GDP-t produkált, mint északnyugati szomszédja.

Csakhogya ez az egyetlen ország, mely az EU-val 1963-ban (!) megkötött társulási szerződése, 1987-es teljes jogú tagsági pályázata, az 1995-ben létrehozott vámunió, az EU által 1999-ben kibocsátott „tagság-jogosultsági” nyilatkozata, s a 2005-ben megkezdett csatlakozási tárgyalások²⁸ ellenére aligha lesz az EU tagja.²⁹ A hosszú és bonyolult történet részleteitől eltekintve elég annyit tudnunk, hogy *a legkevésbé szegény jelenlegi „tagjelölt” ország* – melynek fajlagos GDP-je (2023-ban a világátlag 126,5%-a volt) meghaladja mind Bulgária (84,5%), mind Románia (107,1%) adatát, s alig marad el Magyarország (140,8%) mögött – *szinte biztosra vehető, hogy belátható időn belül, különféle politikai okoknál fogva nem kerülhet be az EU-ba.* Ha pedig a körülmények valamely előreláthatatlan összejátszása miatt mégis bekerülne, az láncreakcióként indítaná meg az EU mai leggazdagabb tagállamainak kivonulását.

Marad tehát kilenc „tagjelölt”. A 9. ábra tanúbizonysága szerint ezek között mindössze egyetlen egy – Montenegró – található, melynek fajlagos GDP-je (72,4%) meghaladja az eddigi legszegényebb tagországot, Bulgária csatlakozáskori adatát (69,5%). Az összes többi pályázó tehát még siralmasabb képet mutat. Montenegró mellett három további volt jugoszláv háborús utódállamot – Szerbiát, Észak-Macedóniát és Bosznia-Hercegovinát –, illetve a volt szovjet bomlás termékét, a ma Georgiának nevezett országot találjuk hajszálnyival (a világátlag 72%-a és 52%-a közötti értékekkel) a félperiféria és a periféria közötti küszöbérték fölött. A jelenlegi tagjelöltek gazdasági teljesítmény szerint rangsorát Ukrajna zárja – *a világátlag 19,1%-ával (!).*

A kilenc, jelenlegi tagjelölt kivétel nélkül a kelet-közép-európai államszocialista szövetségi országok rendszer-„vált(oz)(tat)ás” utáni, részben háborús, részben pedig a cinikus EU-s és volt szocialista elitke antagonisztikus kooperációja s az ebből következő széthullás áldozata. A „Keleti Bővítés” eddigi három lépése felfogható úgy is, mint a volt államszocialista közeg viszonylag életképes államformációinak leválogatása és szelektív beépítése az EU-s mátrixba. A jelenlegi pályázók: a „maradék”, a volt államszocialista közeg legszegényebb, nemzetközileg működőképes tőkével, államiapparátus-hatékony-sággal legkevésbé rendelkező, a nemzetközi kapitalista versengésre legkevésbé felkészült, államrezon és társadalmiérdek-érvényesítés tekintetében legkevésbé artikulált országai. Az Európai Unió – a

szomszédai lenyelésére szakosodott kiscsömög módjára – csatlakozási ígéretet sorát teszi e közegeben is, ahogy tette 1989 óta a régió egészében.

A felvételre váró csoport legszegényebb tagja, Ukrajna gazdaságtörténetének utolsó harminc-velahány éve élesen kirajzolódik a 9. ábrában. Az ország már világbankos adatközlésének első évében – 1987-ben, azaz négy évvel a Szovjetunió felbomlása előtt – mindössze 49%-os fajlagos GDP-t regisztrált, azaz, ha „független” ország lett volna, nem pedig szovjet tagköztársaság, a világrendszer periferiájába kellett volna sorolni. E siralmas sorsú ország megállíthatatlannak tűnő lecsúszását jól dokumentálja az a tény, hogy *a Szovjetunió 1991-es felbomlását követő öt évben* Ukrajna a világátlag 41,8%-áról annak 18,9%-ára esett vissza. Ukrajna egy főre jutó gazdasági teljesítménye 1996-ban alacsonyabb volt, mint Srí Lanka, Jemen vagy Zimbabwe adata. 2023-ban pedig – amikor is az EU-Tanács úgy döntött, a csatlakozási tárgyalások megkezdésével politikai értelemben ígéretet tesz az ukrán EU-s tagságra –, Ukrajna (a világátlag 19,1%-át kitevő fajlagos GDP-jével) Angola (20,2%), Nigéria (21,3%), Elefántcsontpart (21,6%) vagy Laosz (23%) teljesítménye *alatt* helyezkedett el. Ukrajna a Szovjetunió felbomlását követő időszak óta, azaz legalább harminc éve – értsük jól: már egy generációval a mai, orosz–ukrán háborúság kirobbanása előtt – a világrendszer-periféria legmélyebb bugyrába került. A háború „csak” ezt a katasztrófásort tetézi.

A 2004–2013-as „Keleti Bővítés” és a *brexít* után új korszak vette kezdetét az Európai Unió történetében. A szervezet világgazdasági befolyása egyre romlik – jelenleg a világössztermék 16–17%-ánál tart. Legnagyobb-legbefolyásosabb tagországaiban gazdasági növekedésnek nyoma sincs, a teljes régió katonai és energia-geopolitikai helyzete kétes, már fölvetett – félperifériás, illetve a centrum alsó sávjában levő – tagjainak gazdasági felfutása globális összehasonlításban legjobb indulattal is komótosnak tekinthető. EU-szerte erősödnek az idegengyűlölő, rasszista, erószakpárti, és általában fasiszta „orientációjú” politikai szervezetek.

A jelenleg csatlakozásra váró „tagjelöltek” között messze legjobb gazdasági helyzetű ország felvételét az EU politikai rendszere eleve kizárja. A fennmaradó kilenc további pályázó legnagyobbika mind terület, mind pedig lakosságszám tekintetében a legtragikusabb gazdasági állapotú, évek óta hadiállapotban vergődő ország. Ennek „felemelése” vélhetőleg sokkal, nagyságrendekkel több figyelmet, erőforrást és jószándékot igényelne, mint bármely egyéb új tagé.

Pillanatnyilag az EU még annak sem mutatja semmi jelét, hogy politikai vagy üzleti elitje, mégoly csillogó intellektusú értelmisége fölfogta volna, milyen „gazdaságfejlesztési” kihívásnak nézne elébe, ha fölvenné a jelenlegi tagjelölteket.

A fentiek alapján az alábbi scenáriók vázolhatók fel:

1. Elképzelhető, hogy a jelenlegi ígéretek hamisnak bizonyulnak, s az EU így vagy úgy, ilyen vagy amolyan ürüggyel megszegi a vezető politikusai által a keleti-délkeleti szomszédainak tett, ismételt ígéreteket, és nem lesz további „bővítés”. Ez – túl azon, hogy a szervezet már ma is alaposan megtépzott hitelének további eróziójával járna – előrevetíti annak a kérdését, hogy miként lesz képes az így magába záródó Európai Unió alkalmazkodni a további, elkerülhetetlen globálissúly-vesztés körülményeihez. Empirikusan így fogalmazható meg a kérdés: Vajon mikor roppan össze a saját súlyának növelésére létrehozott, történelmének csúcsán – egykor – a világ gazdaság 26%-a fölött „teljesítő” – jelenleg 16%-át kitevő – szervezet? 15%-nál? 12%-nál? 10%-nál? Az mindenesetre bizonyos, hogy a globális eljelentéktelenedés egy adott – nem túl távoli – pontján törvényszerűen „kenyértörésre” megy a dolog.
2. Elképzelhető az is, hogy az EU fölveszi a jelenlegi pályázók némelyikét – adott esetben (Türkiye kivételével) akár mind a kilencet... de az eddigiekhez hasonlóan jószerevével semmit nem tesz azért, hogy fejlesztő-szupraállammá változtassa önmagát. Ez esetben az EU minden eddiginél döbbenetesebb belső egyenlőtlenség-rendszerrel találja szemben magát. Az EU belső szerkezete elkezdene emlékeztetni a világ gazdaság egészének szerkezetére. Az újonnan belépő országok társadalmainak szerény erőforrásait történelmileg pillanatok alatt lerabolják, kifosztják a régebbi tagokban működő tőkecsoportok, köztük – s ez minden bizonnyal nóvum lesz –, a „Keleti Bővítés” három lépcsőjében, az elmúlt húsz év során belépett tagországok tőkéérdekeltségei. (Ebben – a különféle traumák, torz beidegződések és történelmi nosztalgiaik következtében – Lengyelország és Magyarország különösen „érintett” lehet.) Kiteljesedik a térség társadalmainak lakosságvesztése, s a helyi fiatalokkal együtt egyre gyorsabban áramlik ki a profit a régióból, ugyancsak nyugati irányban – azaz, az EU, mai formáján túllépve, előbb-utóbb egyre egyértelműbben birodalmi jelleget fog ölteni. Ennek már középtávon is csak a feszültségek élesedése, a nacionalizmus és az erőszakkul-tusz mainál is szélsőségesebb előretörése lehet a következménye.

Az európai államisággal, birodalmi aspirációkkal kapcsolatos, kelet-közép-európai történelmi tudásunk alapján mindennek csak háborús kimenetele lehetséges.

3. Természetesen nem zárható ki, hogy az EU nem csak fölveszi a jelenlegi jelentkezőket – ismét csak Törkiye kivételével persze –, és megkísérli úgy alakítani saját belső folyamatait, hogy hatékony, fejlesztő közeggé váljék. Ez nyilvánvalóan jelentős, az összes tagország GDP-jének jelenleg 1%-ban maximált, EU-s újraelosztásnál nagyságrendekkel nagyobb erőforrásokat igényelne – ami vagy a jelenlegi EU-n belüli politikai folyamatok szétrobbanásával, vagy pedig az Európai Unió jelentős külföldi eladósodásával járna. Megkövetelné ez azt is, hogy az EU kiépítsen egy, a jelenleginél nagyságrendekkel nagyobb, központi végrehajtó apparátust, s végső soron – akár így, akár úgy – akár tetszik ez a francia, holland stb. szavazóknak, akár sem... a szó Max-Weber-i értelmében állammá, azaz a szuverén végrehajtó apparátus monopóliumával rendelkező szervezetté váljék.

Történeti szociológusként – a fent felsorolt empirikus anyag ismeretében – legvalószínűbbnek az 1. vagy a 2. „scenárió” tűnik.

Jegyzetek

- ¹ Online: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/eu-enlargement_hu
- ² Az országok sorrendjének angol nyelvű betűrendjét azért töri meg a dokumentum, mert Koszovó – melynek 2022-ben benyújtott felvételi kérelme kiváltotta az ugyancsak tagjelölt Szerbia tiltakozását, s melyet a 27 jelenlegi EU-tagország közül csak 22 ismer el hivatalosan – úgymond, csak „potenciális tagjelölt”. A továbbiakban az egyszerűség kedvéért figyelmen kívül hagyom ezt a különbségtételt.
- ³ Online: <https://www.consilium.europa.eu/media/68984/european-council-conclusions-14-15-12-2023-hu.pdf>.
- ⁴ Online: https://www.cvce.eu/content/publication/2005/1/14/4cd02fa7-d9d0-4cd2-91c9-2746a3297773/publishable_de.pdf. Angol nyelvű hivatalos változata itt található: https://www.cvce.eu/obj/speech_by_joschka_fischer_on_the_ultimate_objective_of_european_integration_berlin_12_may_2000-en-4cd02fa7-d9d0-4cd2-91c9-2746a3297773.html Magyar nyelvű verzióról nem tudok.
- ⁵ A *szupraállam* fogalma alatt államok azon szervezett csoportját értem, amelyben kialakult ugyan egyfajta tartós hierarchia – melyet a gazdasági értéktöbblet és a munkaerő centripetális áramlása, továbbá a szabályok, előírások, s egyéb kényszerek centrifugális áramlása jellemez –, amely azonban (ismétlem: eddig) nem vált sem egységes szövetségi állammá,

sem pedig birodalomná, azaz nem alakított ki az egyes tagállamok fölötti, monarchikus központi-parancsuralmi rendszert. Bővebben az EU-ról mint szupraállamról, ennek kialakulásáról és működésmódjairól ld. Böröcz József: *Az EU és a világ. Kritikai elemzés*. Pesti Kalligram, 2018. Angol eredetjé: *The European Union and Global Social Change. A Critical Geopolitical-Economic Analysis*. Routledge, 2010. Online: <https://www.routledge.com/The-European-Union-and-Global-Social-Change-A-Critical-Geopolitical-Economic-Analysis/Borocz/p/book/9780415595179>

- ⁶ Virginie Mamadouh: Establishing a Constitution for Europe during European Union enlargement? Visions of 'Europe' in the referenda campaigns in France and the Netherlands. *Journal of Cultural Geography*, 26. (2009), 3. 305–326. Online: <https://core.ac.uk/download/pdf/207406893.pdf>
- ⁷ Online: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/hu/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/draft-treaty-establishing-a-constitution-for-europe>
- ⁸ Saját számításom a Világbank "GDP (constant 2015 US\$)(NY.GDP.MKTP.KD)" nevű változója alapján. Forrás: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#>
- ⁹ Tudvalevő, hogy a gazdaságra alkalmazva a „fejlesztés-fejlődés” fogalompárja túl tág, és sok szempontból hibás szóhasználat, nem „fedi le” a gazdaságszociológiai-fejlődésgazdaságtani hagyományban neki tulajdonított jelentést. Itt azonban nem tudok ennél inkább elmélyedni a fogalom kritikájában, csak jelzem, hogy osztom a kritikusok fenntartásait.
- ¹⁰ Erről részletesebben ld.: József Böröcz: Terms of Ukraine's EU-Dependency. *LeftEast*, 2013. december 3. Online: <https://lefteast.org/ukraine-eu-dependency/>
- ¹¹ "As a starting point, we can imagine a range of states defined in terms of the way in which they affect development. Some states may extract such large amounts of otherwise investable surplus and provide so little in the way of 'collective goods' in return that they do indeed impede economic transformation. It seems reasonable to call these states 'predatory'. Those who control the state apparatus seem to plunder without any more regard for the welfare of the citizenry than a predator has for the welfare of its prey. [...] Other states, however, are able to foster long-term entrepreneurial perspectives among private elites by increasing incentives to engage in transformative investments and lowering the risks involved in such investments. They may not be immune to 'rent seeking' or to using some of the social surplus for the ends of incumbents and their friends rather than those of the citizenry as a whole, but on balance, the consequences of their actions promote rather than impeding transformation." Peter Evans: Predatory, developmental, and other apparatuses: A comparative political economy perspective on the third world state. *Sociological Forum*, (1989), 4. 561–587.
- ¹² Természetesen tudatában vagyok annak, hogy a ma EU-nak nevezett szervezet sok egyéb átalakulás mellett egy sor jogi forma- és hivatalos névváltoztatáson is átment. Talán megbocsátja az olvasó, ha – a könnyebb megértés kedvéért – a ma használatos, „Európai Unió”, illetve „EU” neveket használom rá, vállalva a látszólagos anakronizmus vádját.

- ¹³ Itt és az összes többi ábrában és leírásban az adott évben EU-tag hat ország egy főre jutó GDP-jének *súlyozatlan átlaga* szerepel. Ennek az az oka, hogy – Világbank közl ugyan súlyozott átlagot az EU-ra –, ám ez nem tükrözi az EU időben igencsak változó összetételét, ezért nem használható ebben az elemzésben.
- ¹⁴ Az itt közölt adatok 1960-nal kezdődnek, pusztán azért, mert a Világbank időről időre megváltoztatja a publikált adatok időszávját. E tanulmány írásakor (2024 szeptemberében) ott tartunk, hogy az itt használt változóra vonatkozó, 1960 előtti becsléseket (már?) nem teszik közzé – minden különösebb magyarázat nélkül.
- ¹⁵ Ebben az ábrában, s az összes többiben egyaránt vízszintes vonallal jelölöm a mindenkori világlátlagot, s szaggatott vonallal jelzem a mindenkori világlátlag 50%-át (a vilárendszer-periféria felső határát), illetve a 200%-ot (a centrum alsó határát).
- ¹⁶ Az ábrákban megjelenő képletek az adott ország lineáris regresszió-egyenletei.
- ¹⁷ Ld. pl.: Walter Rodney: *How Europe Underdeveloped Africa*. Verso Books, 2018 (1972); Vijay Prashad: *The Darker Nations: A People's History of the Third World*. The New Press, 2007; Böröcz József – Mahua Sarkar: Kolonializmus. In Böröcz József: *Hasított fa: A vilárendszer-elmélettől a globális struktúraváltásokig*. Budapest, L'Harmattan, 2017. 351–360 Angol eredetije: József Böröcz – Mahua Sarkar: Colonialism. *Encyclopedia of Global Studies*, 2012. SAGE. Online: https://www.researchgate.net/publication/288839786_Colonialism#fullTextFileContent
- ¹⁸ Nagy-Britannia megkésétt EU-tagságának éppen Nagy-Britannia kolonialis szerepe volt a fő geostratégiai oka: a szerződő felek hosszú ideig nem tudtak megegyezni az EU, a brit „anyaállam”, az akkor még létező brit gyarmatok és az egykori gyarmatok felszabadult utódállamai közötti viszony alapkérdéseivel kapcsolatban.
- ¹⁹ Saját számításom a Világbank “GDP (constant 2015 US\$)(NY.GDP.MKTP.KD)” nevű változója alapján. Forrás: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#>
- ²⁰ Ld. pl.: Wolfgang Streeck – Colin Crouch: *Political economy of modern capitalism: Mapping convergence and diversity*. London, Sage, 1997, illetve Wolfgang Streeck: E Pluribus Unum? Varieties and Commonalities of Capitalism. In Mark Granovetter – Richard Swedberg: *The Sociology of Economic Life*. Routledge, 2018. 419–455., illetve Streeck és munkatársainak egyéb munkái.
- ²¹ Ezzel kapcsolatban informatívnak találok Kees van der Pijl munkásságát, különösen a *The making of an Atlantic ruling class*. Verso Books, 2012 című könyvét.
- ²² E geoökonómiai stratégia történetét itt nincs módom ismertetni, viszont részletesen taglalom az alábbi könyvben: Böröcz (2018): i. m.
- ²³ A Világbank “GDP (constant 2015 US\$)(NY.GDP.MKTP.KD)” nevű változója. Forrás: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#>
- ²⁴ Ld. pl. <https://hu.euronews.com/my-europe/2024/08/14/ukran-buvar-nemet-ugyeszseg-elfogatoparancs-eszaki-aramlat>; <https://index.hu/>

kulfold/2024/08/15/eszaki-aramlat-robbanas-ukrajna-nemetorszag-elfogatoparancs/

- ²⁵ Megjegyzem, a belépésük óta eltelt idő rövidege – 17, illetve 11 év – számszaki értelemben nem teszi lehetővé a precíz összehasonlítást. (A korábbi belépők esetében húsz éves periódusokat vizsgáltunk.)
- ²⁶ A variációs együttható (más néven „Pearson-együttható”) bármely adatsor relatív eloszlásának egyik, viszonylag egyszerűen becsülhető mérőszáma. Itt a következő képlet segítségével számítottam ki: $CV = \sigma / |\mu|$, ahol σ =a változó szórása, és $|\mu|$ =a változó átlagának abszolút értéke. Az együttható itt alkalmazott számítás szerinti értéke 0 és 1 között lehet. A 0 a lehető legkisebb változatosságot, az 1 a legnagyobb változatosságot jelenti.
- ²⁷ Az eltérő kezdeti dátumok részben az adott ország létrejöttének időpontját, részben pedig az adatközlés egyenetlenségeit tükrözik.
- ²⁸ Erről ld.: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/turkiye_en
- ²⁹ Erről az EU-Bizottság „Európai Szomszédsági és Bővítési Tárgyalások” nevű részlegének honlapja így nyilatkozik: „Accession negotiations started in 1995 but until Türkiye agrees to apply the Additional Protocol of the Ankara Association Agreement to Cyprus, eight negotiation chapters will not be opened and no chapter will be provisionally closed. In 2018, due to continuing backsliding in reforms in the key areas of the enlargement strategy, in particular in the functioning of the democratic system, respect for fundamental rights and independence of the judiciary, the Council decided that accession negotiations were at a standstill.” Ld.: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/turkiye_en